

הרב אריאל שמואל דוד
ישיבת 'מאור טוביה' מצפה ירחו

סקירה על הספר פסח לה' (עיונים בהלכות קרבן פסח) – הרב הראל דביר*

לשון שגורה בהסכמות לספרים ובפרסומות היא "לא בא כבושם הזה". לעיתים זו הגדרה נכונה ולעיתים מדובר בדרך להשביח את המקח או ברצון להימנע מלהעליב את הכותב. לא כך לפנינו. הספר פסח לה' הוא בהחלט יצירה מיוחדת, בעולם הספר התורני בכלל, ובהלכות המקדש בפרט.

הספר פסח לה' כולל בתוכו 21 מאמרים על מגוון רחב של סוגיות בהלכות קרבן פסח: הקרבה בלא בית, גדרי דרך רחוקה, מניעת הערל ובני ביתו מקרבן פסח, ביקור הקרבן ממומים, אופן ועיתוי ההימנות וארגון חבורות הקרבן, דין טבילת ידיים לאכילת קודשים ושייכותו לקרבן פסח, הסבה באכילת קרבן פסח, ועוד. הסימן באחרון בספר, 'בעקבי יעקב', כולל סיכומים והערות על סימני קרבן פסח שבספר קהלות יעקב על מסכת פסחים*.

הספר פסח לה' אינו ספר עיון גרידא, שכן כל סימן מסתיים בהצעה למסקנה הלכתית. הוא אף אינו ספר הלכה גרידא, שכן אין בו אלא עשרים נושאים המתבררים להלכה. זהו ספר המשתייך לז'אנר הולך ומתרחב, של ספרים שעניינם בירורי סוגיות לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בכלל, ובענייני קדשים וטהרות בפרט.

בליבון השמועות, המחבר הציב לעצמו רף גבוה: בכל נושא הוא סוקר את כל הראשונים, המוכרים וגם אלו שפחות מוכרים; בכל קושיה הוא מביא את כל התירושים שנאמרו, כאשר הוא דן על כל אחד מהם, האם דחוק הוא או ישר, וכיצד יש לנטות בפסיקת ההלכה? דרך זו גורמת לאריכות, אולם ספרנו מתייחד גם ברמת הכתיבה הגבוהה שלו. הלשון קולחת, מדויקת ובהירה. כך שלמרות האריכות, הוא נקרא בקלות ובמרוצה.

החיבור בין כתיבה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ובין קדשים וטהרות, הוא מתבקש, שכן בנושאים אלו אין מסורת חיה של הנהגה למעשה, ואין ספרות נרחבת של אחרונים שכתבו

* הרב הראל דביר, פסח לה': עיונים בהלכות קרבן פסח, יד-בנימין תשפ"א, 586 עמודים. זמין לקריאה והורדה כאן.
לתגובות: hareldvir21@gmail.com.

(א). חיבה מיוחדת יש לכותב לספרי קהלות יעקב של הגר"י קנייבסקי, והסימן שלפנינו הוא חלק מסדרה של מאמרי 'בעקבי יעקב' על מספר מסכתות: מסכת יומא (ירחון האוצר לב), סוטה (האוצר לה), ערכין (האוצר לז) מגילה ושקלים (האוצר לח) וסוכה (האוצר מה).

(ב). בסימן ה, המחבר אסף 23 תירושים שונים כיצד להתאים את דברי הרמב"ם עם הגמרא בסוגיית ביקור הבהמה ממומים בקרבן פסח! ואין זה ליקוט בעלמא, אלא בכל תירוץ המחבר דן, מקשה ומוסיף.

את דבריהם לדינא, וממילא המשקל היחסי של בירור דינא דגמרא ושיטות הראשונים הוא גדול מאוד.

יתירה מזאת, מן ההיבט הזה, יתרון יש לבירורי הלכה בקדשים וטהרות על פני בירורי בארבעת חלקי השו"ע. הא כיצד?

בעוד שבנושאים הנהוגים מזה מאות בשנים, מתרכזים בירורי ההלכה בעיקר בשאלות חדשות ובדינם של מקרי קיצון, הרי שבקדשים וטהרות, העבודה ההלכתית הנדרשת היא כזו שעוסקת בשאלות יסוד. סוגיות רבות בספר הן כאלה שבירורן הוא הכרחי לעשיית פסח, ובכל זאת הן לא זכו לבירור מסודר עד עתה, ורבה בהן העמימות.

המחבר כותב בהקדמה שאין לסמוך על דבריו להלכה, אך לא משום שאין זו מגמת הספר, אלא משום שהוא לא רואה את עצמו ראוי לפסוק בשאלות יסוד אלה. מלבד הצהרה זו, ניתן למצוא בספר קביעות הלכתיות רבות, חלקן מחודשות, שנכתבו בסיום כל סוגיה, כגון: הנמצא בדרך רחוקה (ואף בחו"ל) מחויב לבוא לירושלים להקרבת הפסח, ורק בדיעבד הוא נפטור מכרת אם לא בא (עמ' נ-נד); בזמננו יש לקבוע את הגדרת דרך רחוקה לפי זמן ההגעה לירושלים ברכב (עמ' עו); כשקרבת פסח בא בטומאה, מותר גם לקטנים לאכול ממנו, ואף שלפי חלק מהראשונים הם אינם נחשבים למנויים על הקרבן (עמ' תסג-תסה); ועוד.

ענין בפני עצמו הוא המפתח לספר. המפתח מפורט למדי, הרבה מעבר למקובל בספרות התורנית^א, והוא יעיל מאוד למי שיחפש דרכו. בסוף מפתח הנושאים יש מדור מיוחד בשם 'אזניים לתורה', ובו מרוכזות שלל ידיעות ביבליוגרפיות והיסטוריות שנזכרו בספר (עמ' תקעח). במפתח מצויינות כל ההגהות שנמצאות בספר, תוך שהמחבר מפריד בין חילופי נוסח בין כתבי יד קדומים שנידונו בספר, ובין הגהות מסברה שהציעו האחרונים (כולל הוא עצמו). הפרדה זו משקפת תפיסה הפוכה מזו של החזו"א, שמחד גיסא צמצם למינימום את התועלת שבכתבי יד ואת השימוש בהם בפועל, ומאידך גיסא הרבה להגיה את המקורות שעסק בהם^ב. נראה שהבחנה זו היא חלק מתהליך של הכרה בחשיבות כתבי היד אצל מחברים תורניים^ג.

סוג אחר של ידיעות שצוינו במפתח, הוא מקומות שבהם המחבר חזר בו בספרו זה מדבריו בפרסומים הקודמים של המאמרים (עמ' תקעט), אשר חלף האפשרות להטמין ולהסתיר זאת, מחברנו בחר לציין זאת בגלוי, לתועלת הלומדים (ולגירוי הסקרנים).

א. מפתח מפורט מאוד מצינו בספר אורח ישראל, לרב ישראל טאפלין. אולם בספר פסח לה' הצליח לסדר מפתח מפורט שגם אינו מסורבל, וזו מלאכה שהיא גם חכמה.

ד. לדיון בשיטת החזו"א ביחס לכתבי יד מחד והגהות מאידך, יעויין בספרו של ר"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי: הגהות ומגיהים, עמ' 542-570.

ה. באופן כללי, מחברנו נעזר הרבה בכלים 'מחקריים' כדי לדון בסוגיה בצורה מיטבית. כגון זיהוי הכותב ושיכוך לבית המדרש שלו, כתבי היד של הגמרא והראשונים, וכן בשימוש מושכל במאגרים ומניעי חיפוש.

בסוף הספר, נמנו חיבורים רבים בני דורנו שעוסקים בהלכות קרבן פסח (עמ' תקפה). רוב רובם של חיבורים אלו אינם מן המפורסמים ביותר, והתועלת בסידורם זה לצד זה תהיה מרובה בע"ה לעוסקים בהלכות פסח.

מאז ימי רבי צבי הירש קאלישר והחתם סופר, חכמים רבים עסקו בשאלת חידוש העבודה. בדורות הקודמים, עולה הרושם כי רוב המחברים עסקו באותן שאלות: הדרישה לקיומו של פתיל תכלת והציץ, הצורך בכהנים מיוחדים, היכולת לבנות את מזבח העולה במקומו המדויק וכו'. בדור האחרון זכינו לפריחה בלימוד סדרי קדשים וטהרות, וגם לתנאים מציאותיים שקרובים יותר לחידוש העבודה בפועל מאשר ימי קדם. שילוב זה, לא רק שהוליד תשובות חדשות לשאלות העבר, אלא גם העלה על פני השטח שאלות שלא נשאלו לפני כן או שלא נדונו מספיק. נביא לכך כמה דוגמאות:

כיום מצוי שכלה מסדירה את וסתה על ידי גלולות, על מנת שחתונתה לא תהיה 'חופת נדה'. בסימן יד דן הרב דביר האם נשים חייבות לדאוג לכך שיהיו טהורות בשעת הקרבת הפסח, גם על ידי אמצעים רפואיים, או שמא הן יכולות לחיות את חייהן בצורה טבעית, ובמקרה של טומאה - 'אונס רחמנא פטריה'. מחברנו מסיק שמכיוון שהטמא אינו פטור מן הפסח אלא רק אנוס ומנוע מקיומו, יש מקום עקרוני להצריך התערבות תרופתית שתאפשר לנשים למנוע טומאת נידה ב"ד בניסן.

שאלה נוספת שלא כל כך נדונה בעבר, היא כמות האכילה. על מנת לקיים את מצוות אכילת קרבן פסח, עלינו לאכול כזית מן הקרבן. ניתן לאכול יותר, אך לא פחות. כמו כן, מאחר ש'טומאה דחוויה בציבור' ולא הותרה, לכאורה אסור לאכול יותר מכזית. כעת, לא משנה באיזו שיטה של שיעור כזית נבחר, אותה שיטה לא מגדירה את שיעור הכזית במדויק (ללא ספק מוערי למעלה או למטה). האם נסתם הגולל עקב כך על האפשרות להקריב בטומאה? מחברנו דן בזה בספרו בסימן יח, ומאריך להוכיח לא כך, אלא שגם בפסח הבא הטומאה אפשר לאכול יותר מכזית.

והאחרון הכביד, בסדרת סימנים עוסק הרב דביר בנושא אופן חישוב הטמאים והטהורים. בדורנו, לאחר גילויים חשובים בנושא התכלת, הכנת ציץ מזהב, וליבון שאלות רבות, יתכן ששאלה זו היא השאלה הגדולה ביותר שעלינו לפתור כדי לזכות ולחדש את העבודה עוד לפני שנזכה לטהרת פרה אדומה. כאשר אמרו חז"ל ש'טומאה דחוויה בציבור', כוונתם היתה לטומאת מת, ולא לטומאות היוצאות מן הגוף (זב, זבה, יולדת ומצורע). זב ומצורע אלו טומאות שאינן שכיחות בימינו, אולם נשים רבות כיום נטמאו בטומאות זבה ויולדת. ואף שלבעלה די בכך שתטבול, כל עוד לא חודשה עבודת המקדש בטהרה, היולדת או הזבה לא יכולה להקריב את קרבנה, והיא מוגדרת 'מחוסרת כיפורים'. קיימת מחלוקת סוגיות ומחלוקת ראשונים האם 'מחוסר כיפורים דוב' דינו כזב, אם לא. אם נפסוק שכן, יוצא שאנשים רבים לא יכולים להקריב פסח בטומאה, ואם מספרם רב על האנשים הטהורים ועל טמאי המת, לא נוכל לדחות את

הטומאה בציבור ולא נוכל להקריב פסח עד שניטהר מאפר פרה אדומה¹. הרב דביר מאריך לעסוק בסוגיה חמורה זו במספר סימנים (י-יב).

ראויה לציון גם דרכו של המחבר כדי 'לעלות' על אותן שאלות הלכתיות, כפי שהוא מתאר במבוא: "רוב סימני הספר נכתבו בעקבות מחשבות ושיחות על מהלך עשיית קרבן הפסח, לא פעם בסמיכות זמן לחג הפסח: הניסיונות החוזרים ונשנים לצייר בדמיון את עשיית הפסח הולידו שאלות שונות, שכדי לענות עליהן נכתבו הסימנים שבספר". לא ראי לימוד קדשים באופן מופשט כראי לימוד קדשים בתוספת דמיון ועשיית תרגולים², ובוודאי כאשר נזכה לחידוש העבודה בפועל (במהרה בימינו), שאלות נוספות יעלו לפתחם של חכמים, אשר ספר זה יהיה להם לעזר.

הספר פסח לה', הוא ספר ביכורים של מחבר נמרץ וצעיר לימים. נקווה בשנים הבאות לפגוש תוצרים איכותיים נוספים מפרי עטו, ושתחום דיני הקרבנות יהפוך לדינים הנוהגים, במהרה בימינו.

1. ליתר דיוק, קיים צד בו לא נוכל להקריב אפילו פסח בטהרה! לעת עתה, קיימים בעם ישראל יהודים שלא מקפידים להיטהר מטומאת נדה ומטומאת בועל נדה, ולפי הלכה, כשרוב הציבור זבים ומיעוטם טמאי מתים, הפסח אינו נעשה כלל, לא בטומאה ולא בטהרה (לא מחמת מניעה הלכתית להיטהר, אלא משום שמציאות הטמאים לא נטהרו).

נידון זה תלוי גם בשאלה את מי מחשבים בעת ספירת הטמאים והטהורים, האם רק את מי שהגיע לעזרה, את כל מי שהגיע לדרך קרובה, או שאולי אופן מניית הטמאים שונה מאופן מניית הטהורים. מחברנו הקדיש לבעיה זו את סימן יג בספרו, תוך שהוא מודה כי נותר מקום רב לעיון בה, ונקווה שישלים זאת המחבר בהודמנות קרובה.

2. שמעתי מפי כהן אחד, תלמיד חכם שבקיא בסדר קדשים עם הראשונים, שלמרות כל לימודיו, היו דינים שמעכבים מדאורייתא שהוא 'תפס' רק לאחר שהשתתף באירוע של כהנים שתרגלו (על בהמת חולין, כמובן) את עבודת התמיד. בדומה לכך, הרב זלמן קורן הביא בספרו 'ועשו לי מקדש' שאלות על גבולות הר הבית ומבנה המקדש, אשר עלו רק לאחר שניסה לבנות דגם תלת מימדי של ההר והעזרות, ונסתרו עין השכל כל זמן שרק ציירו זאת על הניר השטוח.